

УДК 332

DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2024-10-6>**Тесленок І.М.**кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-5167>**Кривоног В.Є.**магістрант,
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8297-8392>

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Відповідно до поставленої мети, в статті виявлено та здійснено оцінку зовнішніх факторів на соціально економічний розвиток промислового комплексу регіону. Для досягнення поставленої мети дослідження проводилося за допомогою методики PEST-аналізу, який дозволив з'ясувати рівень та характер впливу політичних, економічних, соціально-демографічних та технологічних факторів середовища на перспективи соціально-економічного розвитку промислового комплексу Запорізького регіону в умовах воєнного стану. Практична значущість дослідження полягає у тому, що з'ясовано загрози та можливості для соціально-економічного розвитку промислового комплексу Запорізького регіону, на основі яких можна розробити відповідну економічну та соціальну політику, що сприятиме запобіганню реалізації негативних сценаріїв та допоможе розв'язати актуальні проблеми та завдання.

Ключові слова: аналіз, зовнішні фактори, промисловий комплекс, регіон, соціально-економічний розвиток.

Teslenok Iryna, Kryvonog Valeriia

Zaporizhzhia Polytechnic National University

ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION'S INDUSTRIAL COMPLEX

In accordance with the set goal, the article identified and evaluated external factors on the socio-economic development of the industrial complex of the region. To achieve the goal, the research was carried out using the PEST-analysis method, which made it possible to find out the level and nature of the influence of political, economic, social and technological environmental factors in the conditions of a full-scale military invasion by the Russian Federation on the state and prospects of the socio-economic development of the Zaporizhzhya industrial complex region. The PEST analysis method for carrying out the research was chosen among other methods of analyzing environmental factors due to its ability to cover a wide range of environmental components, the ability to conduct a quantitative assessment and determine the level of influence of factors in mathematical terms. The practical significance of the study lies in the fact that threats and opportunities for the socio-economic development of the industrial complex of the Zaporizhzhia region have been identified, on the basis of which it is possible to develop an appropriate economic and social policy that will help prevent the implementation of negative scenarios and help solve current problems and tasks. The conducted analysis made it possible to find out exactly what problems, threats and opportunities may befall the industrial complex of the region due to the destruction of infrastructure, loss of energy capacity, reduction of the working population due to migration and mobilization, development of technological industries, business relocation, etc. Further research into the possibilities of structural and substantive changes in the industrial complex of the Zaporizhzhya region in conditions of temporary or irreversible loss of infrastructure, part of industrial facilities, agricultural land and other components, and the influence of environmental factors on this process are important.

Keywords: analysis, external factors, industrial complex, region, socio-economic development.

Постановка проблеми. Питання соціально-економічного розвитку регіону не втрачають актуальності незважаючи на значну історію наукових та практичних досліджень цього питання.

До лютого 2022 року регіони України розвивалися різними темпами, але з початком широкомасштабного вторгнення багатьох регіонів України втратили території, виробництва, сільськогосподарські землі, жителів, що негативно вплинуло на показники їх економічного та соціального розвитку. Тому сьогодні українські регіони потребують пошук ефективних шляхів розвитку в умовах, що склалися, але перш ніж виробити відповідну стратегію соціально-економічного розвитку промислового комплексу необхідно ретельно дослідити

можливий позитивний чи негативний вплив чинників зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу чинників зовнішнього середовища на розвиток того чи іншого суб'єкту або процесу, зокрема і соціально-економічного розвитку промислового комплексу регіону розглянуто в працях багатьох іноземних та українських вчених. В класичних дослідженнях Д. Аджемоглу, Д. Робінсона [1] та Е. Рейнарта [2] розвиток регіонів розглядається в контексті впливу глобальних міжнародних чинників, геополітичного положення, ролі у світовій економічній спільноті.

В більш сучасних дослідженнях українських науковців розглядається вплив на розвиток регіонів таких

чинників як розумна спеціалізація (А. Черреп [3], В. Грига, Ю. Рижкова [4]), СМАРТ-профілі (П. Гудзь, А. Панкова [5]), інклюзивності (В. Лифар, Ю. Соколова, Т. Тіховської [6, 7]), методичне забезпечення (О. Перепелюкова [8]), чинників інноваційно-інвестиційної привабливості (Т. Пуліна [9]).

Втім, незважаючи на досить всеосяжне дослідження теми, деякі питання щодо оцінки впливу зовнішніх факторів на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону залишається нерозкритими, особливо за умов перманентних змін у зовнішньому оточенні та необхідності здійснювати постійний моніторинг впливу різних факторів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення зовнішніх чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення оцінки впливу зовнішніх факторів на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону в умовах військових дій на території багатьох регіонів, зокрема і Запорізького, а також пов'язаного з ним економічними зв'язками Донецького, Луганського, Херсонського, Миколаївського, Одеського, Сумського та інших, необхідно застосувати PEST-аналіз, який базується на дослідженні впливу політичних, економічних, соціально-культурних і технологічних факторів [10].

До політичних чинників, що впливають на розвиток регіону сьогодні слід віднести:

- нестабільність рівня політики та законодавства (вплив – негативний);
- зміна у структурі влади (вплив – негативний);
- розвиток корупції органів влади (вплив – негативний);
- політична ситуація в Україні (вплив – негативний);
- підтримка розвитку підприємництва з боку держави (вплив – позитивний).

У минулих роках було зроблено значний прогрес у підтримці та розвитку промислових підприємств з боку держави. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, міністерства та відомства виконали ряд важливих кроків, щоб полегшити процес реєстрації бізнесу, спростити систему оподаткування та звітності для малих підприємців, а також упорядкувати систему фінансово-господарських перевірок. Проте через постійні зміни у світі (COVID-19, відокремлення територій України, вторгнення Росії на території України) вимагають постійних змін в політиці та законодавстві, які несприятливо впливають на стабільність економічного оточення, збільшуючи ризики для підприємницької діяльності та призводячи до банкрутства багатьох компаній.

Корупція влади є негативним явищем, яке головним чином проявляється у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та державних підприємств, і має системний вплив на розвиток економіки країни. Корупція ускладнює залучення іноземних інвестицій та сприяє повільним темпам інтеграції з Європейським Союзом. Нинішня корупція у політичній сфері представляє собою складне явище, що має соціально-правові та соціально-політичні аспекти. Вона прив'язана до різних соціальних процесів у будь-якому суспільстві, з урахуванням політичних, демогра-

фічних, національно-психологічних і етнічних особливостей конкретної країни чи держави.

Недосконалість механізму державного та регіонального стратегічного управління промисловим комплексом призводить до виникнення багатьох негативних явищ, які негативно впливають на розвиток регіону. Серед них можна відзначити дублювання управлінських функцій, збільшення витрат на обслуговування адміністративного та управлінського персоналу і повільний хід процесів інтеграції. Особливо важливою проблемою у цьому контексті є те, що промисловий комплекс регіону перестає існувати як єдиний господарський комплекс, що керується з одного центру.

Економічні чинники, що впливають на розвиток регіону сьогодні:

- рівень інфляції (вплив – негативний);
- динаміка цін (вплив – негативний);
- зміна курсу національної валюти (вплив – негативний);
- умови одержання кредиту (вплив – позитивний через кредитні канікули під час воєнного стану, впровадження програм з фінансової підтримки для підприємств).

У 2023 році рівень інфляції по Україні становив 105,1%, по Запорізькій області – 105,7%, у 2022 році по Україні – 126,6%, по Запорізькій області – 124,1%, у 2021 році по Україні – 110,0%, по Запорізькій області – 108,8%. Збільшення витрат на обладнання та матеріалів призводить до зростання собівартості виробів і, в результаті, до зростання цін на послуги, що негативно впливає на споживачів [11]. З початку війни з боку Росії спостерігається різке підвищення цін на паливо, продуктів харчування, сировину, матеріали як наслідок дефіцит необхідних товарів та комплектуючих. В цілому, у 2022–2023 рр. відбулися значні зміни в економічній ситуації як усередині країни, так і на зовнішніх ринках, змінилися пріоритети імпорту та експорту, постачальники, з'явилися нові виклики та можливості: українські виробники були змушені шукати нові шляхи та транспортування продукції та нові ринки з боку, відбувається блокування імпорту українських товарів з боку фермерів, перевізників у різних країнах ЄС, зокрема тих, що межують з Україною і можуть суттєво впливати на ситуацію.

Соціально-демографічні чинники, що впливають на розвиток промислового комплексу регіону:

- рівень безробіття (вплив – негативний);
- міграція населення (вплив – негативний);
- співвідношення народжуваності та смертності (вплив – негативний);
- рівень соціальних потреб населення (вплив – негативний).

У 2021 році найбільша кількість безробітних громадян були працевлаштовані у галузі сільського господарства (30,8%), переробної промисловості (14,1%) та сфері торгівлі (11,6%). За розподілом за професіями: 27,2% були задіяні в обслуговуванні та експлуатації устаткування та машин; 18,1% – у найпростіших професіях; 15,1% – в сфері торгівлі та послуг; 10,7% – кваліфіковані робітниками [15]. Але ці цифри значно змінилися упродовж 2022–2023 рр., коли через збройну агресію Росії і незважаючи на те, що багато чоловіків працездатного віку було мобілізовано, а жінок покинуло країну, через знищення виробництв, обстріли,

знеструмлення та окупацію багато підприємств перестали існувати, все одно безробіття в країні дуже високе.

Станом на 01.01. 2022 року у Запорізькій області мешкало 1 638,5 тисяч людей; у 2021 році – 1 666,5 тисяч; у 2020 році – 1 687,4 тисяч [16]. Порівнюючи показники 2022 року з 2021, можна побачити, що кількість населення зменшилась на -1,68%, у 2021 році – на 1,24%. Кількість померлих перевищує кількість народжених із значною різницею: на кожних 100 померлих припадає лише 27 народжених. Через загрози з боку Росії не тільки в Запорізькому регіоні кожного дня помирають мешканці, але й по всій Україні.

З 2022 року велика частина населення мігрувала. Станом на 31.12.23 р. за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців, причому понад 20% саме через війну [16]. Це насамперед несе за собою нестачу кваліфікованих кадрів та погіршення демографічної ситуації.

Наступний блок чинників, що впливають на розвиток промислового комплексу регіону – технологічні:

- впровадження новітніх технологій (вплив – позитивний);
- розробка інноваційних та цифрових рішень (вплив – позитивний);

Технологічні фактори мають лише позитивний вплив на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону.

Згідно з результатами моніторингу стану соціально-економічного розвитку регіонів України за 2020 рік у сфері «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця», Запорізька область зайняла 6 місце серед 25 регіонів країни [12]. Запорізька область входить до групи провідних регіонів завдяки значному потенціалу в галузі інновацій, зокрема високотехнологічної промисловості, яка розташована на території області, підприємства якої вкладають значні власні кошти в інновації.

Для стимулювання інноваційної діяльності в регіоні згідно плану заходів на 2021–2023 роки для реалізації «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року» включає наступні напрямки розвитку Запорізької області [12]:

- виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів;
- виробництво електрообладнання;
- виробництво машин і устаткування для промислового комплексу;
- виробництво двигунів та запчастин до гвинтокрилів.

– підтримка функціонування регіонального кластеру «Інжиніринг. Автоматизація. Машинобудування. Металургія» з метою розвитку сектору промислового хай-тек та популяризації технологій 4.0.

Стратегічною метою до 2030 року є перетворення Запорізького Центру Індустрії 4.0 на провідний інноваційний хаб для реалізації стартапів і промислового розвитку, а також для надання освітніх та навчальних послуг малому і середньому бізнесу у південному регіоні України [13].

Запорізький Центр 4.0 є ключовим елементом інноваційної екосистеми промислових секторів Запорізького регіону і є регіональним Центром компетенцій Індустрії 4.0. Його місія полягає в організації взаємо-

дії між всіма складовими інноваційної екосистеми, з урахуванням інтересів влади, науки, освіти, бізнесу та громадськості. Центр спрямований на комплексну цифровізацію та автоматизацію, а також на соціально-економічний розвиток Запорізького регіону [13].

Руйнація державою-терористом української інфраструктури, наслідком чого є перебої з електро-, водо- або тепlopостачанням очолює рейтинг перешкод для бізнесу в промисловості. Проте велику допомогу підприємцям у сфері промисловості надає Запорізька торгово-промислова палата (ЗТПП). Зокрема, триває робота «гарячої лінії», організованої восени 2022 року ЗТПП спільно з торгово-промисловими палатами інших регіонів і ТПП України у межах роботи Мережі координаційних центрів підтримки бізнесу «Разом до відновлення» [12]. Експерти ЗТПП надають відповіді на питання підприємців з таких основних напрямів:

- відновлення та перезапуск бізнесу;
- розширення діяльності;
- активізація експортно-імпортних операцій;
- переміщення бізнесу.

Зокрема, найпопулярнішими є консультації щодо податкових змін, запроваджених в українському законодавстві, форсмажорних обставин, трудових правовідносин в умовах війни, переміщення бізнесу, логістики, експорту та імпорту, грантових програм тощо. У рамках роботи мережі протягом цього часу експертну допомогу надавали у режимі телефонної «гарячої лінії», експрес-консультацій отримали близько 400 підприємців.

Крім того, протягом вересня – листопада 2022 року експерти системи ТПП відповіли на сотні звернень від бізнесу, надали експертні консультації, залучили підприємців до участі у майстер-класах, провели аналітичні дослідження, надали допомогу компаніям, які були вимушені переїхати до більш безпечних регіонів.

Виходячи з методології виконання PEST-аналізу для того, щоб оцінити вплив зовнішніх факторів на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону потрібно визначити відносну значущість для промислового комплексу окремих чинників. Потрібно побудувати таблицю з факторами впливу та оцінити за наступними характеристиками:

- важливість для галузі за шкалою: 3 – велика, 2 – помірна, 1 – слабка;
- вплив на промисловий комплекс: 3 – сильний, 2 – помірний, 1 – слабкий, 0 – відсутність впливу;
- характер впливу: позитивний (+) або негативний (-).

Оцінку впливу факторів зовнішнього середовища на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону представлено в таблиці 1.

Для розрахунку оцінки впливу факторів потрібно ці показники перемножити. Сукупний вплив факторів на функціонування промислового комплексу оцінюють за коефіцієнтом впливу факторів макросередовища. Коефіцієнт впливу факторів макросередовища розраховується за формулою 1:

$$C_{MAC} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \cdot n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \cdot n}, \quad (1)$$

де C_{MAC} – коефіцієнт впливу факторів макросередовища на функціонування підприємства; А – експертна оцінка важливості фактору для галузі; В – експертна

Таблиця 1

Вплив факторів на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону

№	Фактори	Важливість галузі	Вплив на промисловий комплекс	Характер впливу	Оцінка
I. Політико-правові:					
1	Не стабільність рівня політики та законодавства	3	2	-	-6
2	Зміна структури влади	2	2	-	-4
3	Розвиток корупції органів влади	3	3	-	-9
4	Політична ситуація в Україні	3	3	-	-9
5	Підтримка розвитку підприємництва з боку держави	3	2	+	+6
Разом					-22
II. Економічні :					
6	Рівень інфляції	2	3	-	-6
7	Динаміка цін	3	3	-	-9
8	Зміна курсу національної валюти	3	3	-	-9
9	Умови одержання кредиту	2	3	-	-6
Разом					-30
III. Соціально-демографічні:					
10	Рівень безробіття	2	3	-	-6
11	Міграція населення	3	3	-	-9
12	Рівень народжуваності та смертності	2	2	-	-4
13	Рівень соціальних потреб населення	2	1	-	-2
Разом					-21
IV. Технологічні фактори					
14	Впровадження новітніх технологій	3	3	+	+9
15	Розробка інноваційних та цифрових рішень	3	3	+	+9
Разом					+18
Разом за факторами зовнішнього середовища					-55

оцінки впливу фактору; n – кількість факторів впливу [15, с. 154].

Оцінювання рівня факторів зовнішнього середовища визначають за шкалою значень коефіцієнта. При додатному значенні цього коефіцієнта : від 0 до 0,35 – нейтральний вплив, від 0,35 до 0,5 – сприятливий вплив, від 0,5 до 1,00 – позитивний вплив. При від’ємному значенні: від 0 до 0,35 – негативний вплив, від 0,35 до 0,5 – загрозовий вплив, від 0,5 до 1,00 – знищуючий вплив [15, с. 155].

Розрахуємо коефіцієнт рівня впливу факторів зовнішнього середовища:

$$C_{MAC} = \frac{-55}{9 \cdot 15} = -0,40.$$

Отже, оцінено вплив зовнішніх факторів на соціально-економічний розвиток промислового комплексу регіону за допомогою PEST-аналізу. Проаналізовано, що негативний вплив на промисловий комплекс регіону мають економічні (оцінка впливу – 30) та політико-правові (оцінка впливу – 22) фактори. До найбільших загроз економічних факторів можна виділити зміну курсу національної валюти та динаміку цін. Серед політико-правових факторів – розвиток корупції органів влади та політичну ситуацію в Україні. З’ясовано, що найбільш позитивний вплив на промисловий комплекс мають технологічні фактори, а саме: впровадження новітніх технологій та розробка інноваційних та цифрових рішень.

Розраховано коефіцієнт рівня впливу факторів зовнішнього середовища промислового комп-

лексу регіону – 0,40. За шкалою оцінювання від 0,35 до 1,00 даний показник означає, що вплив факторів зовнішнього середовища промислового комплексу регіону мають загрозовий вплив.

Висновки. В результаті здійсненого дослідження впливу політичних, економічних, соціально-демографічних та технологічних чинників впливу зовнішнього середовища на промисловий комплекс Запорізького регіону, отримано оцінки їх впливу, виявлено загрози та можливості, що відкриваються для промисловості Запоріжжя, що дозволить реагувати на їх зміну, тренди та тенденції, а відповідно вчасно реагувати та запобігти негативним проявам та знаходити шляхи реалізації позитивних.

Політичні, економічні та соціальні фактори зовнішнього середовища здійснюють негативний вплив на можливості соціально-економічного розвитку промислового комплексу регіону в умовах військових дій та окупації понад 70% регіону. Натомість технологічні фактори відкривають багато можливостей для росту та розвитку, що також є дуже важливим, оскільки в найближчі роки промисловий комплекс Запорізького регіону буде змінюватися за структурою та складом.

Отже, подальших досліджень потребує саме питання структурної та змістової зміни промислового комплексу Запорізького регіону в умовах тимчасової або безповоротної втрати інфраструктури, частини промислових об’єктів, сільськогосподарських земель та інших складових, і впливу на цей процес факторів зовнішнього середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають? походження влади, багатства та бідності. Київ : Наш формат, 2016. 472 с.
2. Рейнарт Е. Як багаті країни стали багатими... і чому бідні країни залишаються бідними. Київ : Саміт-книга, 2019. 416 с.
3. Череп А.В., Шмиголь Н.М. Вибір ефективних управлінських рішень на підприємствах харчової промисловості. Запоріжжя : Запорізь. нац. ун-т, 2010. 408 с.
4. Грига В., Рижкова Ю. Регіональний розвиток на основі розумної спеціалізації. *Стратегія розвитку*. 2018. № 7. С. 30–33.
5. Гудзь П., Панкова А. Визначення SMART-профілей об'єднаних територіальних громад Запорізької області. *Європейський журнал економіки і менеджменту*. 2019. № 5. С. 188–194.
6. Lyfar V., Sokolova Y. The inclusive development of the region according to the current economic conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. No. 8(1). P. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-83-93>
7. Соколова Ю.О., Тіховська Т.М. Формування інклюзивних інститутів розвитку регіону. *Електронний науково-практичний журнал Інфраструктура ринку*. 2019. № 31. С. 462–468. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/71.pdf (дата звернення: 10.01.2024).
8. Перепелюкова О.В. Методичне забезпечення оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 1 (112). С. 137–142.
9. Пуліна Т.В., Коротунова О.В., Замбурська О.С. Визначення інноваційно-інвестиційної привабливості регіону. *Держава та регіони : науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 6. С. 34–46.
10. Тесленок І.М., Перетокіна-Пічхая Н.В. Оцінка впливу факторів бізнес-середовища на підприємство сфери послуг з індивідуального пошиття одягу. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7426> (дата звернення: 10.01.2024).
11. Індекс інфляції по Запорізькій обл. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/zaporozhskaya/2021> (дата звернення: 10.01.2024).
12. Завадських Г.М., Тебенко В.М. Інновації як фактор економічного зростання регіону. *Innovations and prospects of world science : Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference*. Vancouver, Canada, 2022. С.904-911.
13. Центр 4.0 – інновації для бізнесу Запорізького. URL: <http://dih.zp.edu.ua/> (дата звернення: 10.01.2024).
14. Пуліна Т.В., Коротунова О.В., Клімуш Г.С. Обґрунтування вибору стратегій розвитку металургійного підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. С. 152–159.
15. Робота в умовах воєнного часу: діяльність служби зайнятості у 2022 році . URL: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/robova-umovah-voennogo-chasu-diyalnist-sluzhby-zaynatosti-u-2022-roci> (дата звернення: 10.01.2024).
16. Населення України Запорізька обл. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/zaporozhskaya/> (дата звернення: 10.01.2024).

REFERENCES

1. Adzhemohlu D., Robinson D. (2016) Chomu natsii zanepadaiut? pokhodzhennia vlady, bahatstva ta bidnosti [Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty]. Kyiv: Nash format. (in Ukrainian)
2. Reinert E. (2019) Yak bahati krainy staly bahatymy... i chomu bidni krainy zalyshaiusia bidnymy [How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor]. Kyiv : Samit-knyha. (in Ukrainian)
3. Cherep, A. V., & Shmyhol, N. M. (2010) *Vybir efektyvnykh upravlinskykh rishen na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti: Monohrafiia* [Choice of effective management decisions at food industry enterprises: Monograph]. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. (in Ukrainian)
4. Hryha V., Ryzhkova Yu. (2018) Rehionalnyi rozvytok na osnovi rozumnoi spetsializatsii [Regional development based on smart specialization]. *Stratehiia rozvytku*, vol. 7, pp. 30–33.
5. Gudz P., Pankova A. (2019) Vyznachennia SMART-profilei obiednanykh terytorialnykh hromad Zaporizkoi oblasti. *Evropeyskyi zhurnal ekonomiky i menedzhmentu*, vol. 5, pp. 188–194.
6. Lyfar V., Sokolova Y. (2022) The inclusive development of the region according to the current economic conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 8(1), pp. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-83-93> (accessed January 10, 2024).
7. Sokolova Y. O., Tikhovska T. M. (2019) Formuvannia inkliuzyvnykh instytutiv rozvytku rehionu. *Elektronnyi nauково-praktychnyi zhurnal Infrastruktura rynku*, vol. 31, pp. 462–468. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/71.pdf. (accessed January 10, 2024).
8. Perepeliukova O.V. (2020) Metodychne zabezpechennia otsinky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 1 (112), pp. 137–142.
9. Pulina T. V., Korotunova O. V., Zamburska O. S. (2013) Vyznachennia innovatsiino-investytsiinoi pryvabyvosti rehionu. *Derzhava ta rehiony : nauково-vyrobnychiy zhurnal. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 6, pp. 34–46.
10. Teslenok I. M., Peretokina-Pichkhaia N. V. (2019) Otsinka vplyvu faktoriv biznes-seredovyshecha na pidpriemstvo sfery posluh z individualnoho poshyttia odiahu. *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7426> (accessed January 10, 2024).
11. Indeks inflatsii po Zaporizkii obl. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/zaporozhskaya/2021> (accessed January 10, 2024).
12. Zavadskykh H. M., Tebenko V. M. (2022) Innovatsii yak faktor ekonomichnoho zrostannia rehionu. *Innovations and prospects of world science : Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference*. Vancouver, Canada, pp. 904–911.
13. Tsentr 4.0 – innovatsii dlia biznesu Zaporizkoho. Available at: <http://dih.zp.edu.ua/> (accessed January 10, 2024).
14. Pulina T. V., Korotunova O. V., Klimush H. S. (2014) Obhruntuvannia vyboru stratehii rozvytku metalurhiinoho pidpriemstva. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. «Ekonomiczni nauky»*, vol. 9, pp. 152–159.
15. Working in wartime: employment service activities in 2022. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/robova-v-umovah-voennogo-chasu-diyalnist-sluzhby-zaynatosti-u-2022-roci> (accessed January 10, 2024).
16. Population of Zaporizhzhia region of Ukraine Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/zaporozhskaya/> (accessed January 10, 2024).